

'De parel aan Brabants kroon'

Het bezoek van 'De Violier' aan 's-Hertogenbosch

Geert Donkers*

Op zondag 10 juni 1906 bezocht de katholieke kunstkring 'De Violier' 's-Hertogenbosch en Vught. Op het stadhuis werd het gezelschap officieel ontvangen door burgemeester, wethouders, gemeenteraadsleden en andere notabelen. Over dit bezoek van 'de keur van Neerlands katholieke kunstenaars' berichtten de plaatselijke kranten uitvoerig en ook in het jaarverslag van De Violier werd enthousiast teruggekeken op de 'tocht' naar Den Bosch.¹

De Violier was een kunstkring, die in 1901 in Amsterdam opgericht werd door en voor katholieke kunstenaars. Het was volgens de mode van die tijd een vereniging met een zogenaamd multidisciplinair karakter: zowel beeldende kunstenaars als musici, letterkundigen en oudheidkundigen waren lid. De kunstenaars waren de werkende leden, daarnaast kende men ook het belangstellend- en erelidmaatschap.

De Violier kwam, indirect, voort uit het Sint Bernulphusgilde. Dit was in 1869 met name voor de geestelijkheid opgericht door de priester G. van Heukelum en propageerde dé katholieke stijl bij uitstek: de neogotiek. Een groep kunstenaars onder leiding van Pierre Cuypers en zijn zoon Jos probeerde op een zeker moment het Gilde meer toegankelijk te maken voor kunstenaars. Dit verzoek werd afgewezen en uit onvrede met het beleid werd enkele jaren later *De Violier* opgericht. De oprichters vonden bovendien dat de neogotiek over zijn hoogtepunt heen was en dat er nieuwe, eigentijdse, inspiratiebronnen nodig waren om de kunsten te vitaliseren. *De Violier* werd een ontmoetingsplaats voor jongere katholieke kunstenaars.



*De regentenkamer van het Zwanenbroedershuis aan de Hinthamerstraat waar de leden van De Violier werden ontvangen voor een exposé.
(Foto: Stadsarchief, collectie Farla/Van Mackelenbergh)*

De kunstkring organiseerde voor haar leden allerlei activiteiten zoals lezingen, voordrachten, tentoonstellingen en museumbezoek. Het doel daarbij was onder meer om de leden van nieuwe ontwikkelingen op de hoogte te stellen.

Bij de afsluiting van elk verenigingsjaar werd een 'tocht' georganiseerd voor de leden en hun partners. Men bezocht in een stad enkele monumenten of een museum, er werd geluncht en de dag werd met een diner afgesloten. De eerste jaren waren boottochten vanuit Amsterdam zeer geliefd. Na de H. Mis in de Nicolaaskerk scheepte men zich dan in voor een boottocht naar Alkmaar, Hoorn of Haarzuilens. Soms hield men op de boot de jaarvergadering. Een enkele keer hield een van de leden een causerie. De teneur van deze uitstapjes was het nuttige met het aangename te verenigen.

De reis naar 's-Hertogenbosch ging echter per trein. 's Morgens om half tien arriveerde het gezelschap op het station van 'onzen' Ed. Cuypers: hij was namelijk ook lid van *De Violier*. Ter verwelkoming waren de eerwaarde heer C.F.X. Smits en de heer J. Dony aanwezig. De groep die zij ontvingen bestond uit ongeveer 90 personen. Onder hen bevonden zich voorzitter Anton Averkamp en 1^e secretaris G. Weustink, de architecten Jos Cuypers en Jan Stuyt, de dichter Eduard Brom, dr. Jan Kalf, de edelsmid Jan Brom, pater De Veer van *Geloof en Wetenschap* en de dichteres Albertine Steenhoff-Smulders. Vanaf het station wandelde men langs de Drakenfontein naar de Sint-Leonarduskerk in het stationskwartier. In deze kerk werd het gezelschap rondgeleid door Julien Dony. Hij was directeur van de Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten in de stad en de architect van de Leonardus. Het gebouw was een voorbeeld van neogotische architectuur en het jaar daarvoor, in 1905, in gebruik genomen.

Vandaar ging men naar de Sint-Janskathedraal waar om half elf de Hoogmis werd opgedragen door de plebaan. Voor de Violierleden waren stoelen in het koor gereserveerd. Na afloop van de dienst liet organist Kallenbach 'op treffende wijze de prachtige qualiteiten van het uitstekend gerestaureerde orgel bewonderen'.² Daarna bezichtigde men het interieur van de kathedraal onder leiding van restauratiearchitect L. Hezenmans en drs. C.F. Xavier Smits. Zij gaven uitleg bij de doopvont, het laatgotische altaar en het Wonderbeeld en men bewonderde 't heerlijk gezicht, dat de voltooide koepel bood'. De priester Xavier Smits, werkzaam als commies-chartermeester in het rijksarchief, was kunsthistoricus en werkte aan een proefschrift over de Sint-Jan.³ Het jaar daarvoor, op 2 mei 1905, had hij een lezing over de Sint-Jan gehouden voor *De Violier* in Amsterdam. Toen was ook het idee geboren voor deze Bossche excursie. Na deze rondleiding volgde een 'gezellig dejeuner' in Hotel Noord-Brabant, bij 'Piet Mulders' aan de Grote Markt.

Om half twee vond in de grote raadzaal van het stadhuis een officiële ontvangst plaats. Het ontvangstcomité bestond onder meer uit burgemeester Jhr. Van der Does



Jan Stuyt, lid van *De Violier* en architect van de Sint-Jacob
(Uit: *Katholieke Illustratie*, 14 juni 1919).

de Willebois, twee wethouders en enkele raadsleden. Voorts waren Jhr. mr. Van Meeuwen, president van de restauratiecommissie van de Sint-Jan, de burgemeester van Vught A.W.J. van Lanschot en andere notabelen ter begroeting aanwezig. In zijn toespraak gaf de burgemeester een overzicht van de kunstbeoefening in de loop der eeuwen en constateerde dat er nu een tijdperk van overgang was ingegaan. 'Nieuwe banen', nieuwe vormen werden gezocht waaruit een nieuw kunstleven moest opbloeien. Bij de toast werd daarom dan ook de wens voor de voortdurende bloei van *De Violier* uitgesproken. Voorzitter Averkamp bedankte voor de vriendelijke ontvangst in de 'aloude Hertogstad, de parel aan Brabants kroon' met zijn schat aan 'kunstmonumenten'. Het verheugde hem dat de hier aanwezige kunst aan de 'meest kunstzinnige handen is toevertrouwd'.⁴ Een voorbeeld van die kunstschat kon men meteen aanschouwen bij de rondgang door het stadhuis: de wandschilderingen in de hal van Antoon Derkinderen. De waardering en sympathie die de burgemeester tijdens deze officiële ontvangst uitte, moet de Violierleden als muziek in de oren hebben geklonken. In behoudende kringen was *De Violier* namelijk nogal omstreden. Een deel van de katholieke dagbladen, *De Maasbode* en *De Gelderland* en in mindere mate *De Tijd*, schreef negatief over de kunstkring. Dit leidde zelfs tot een conflict met deze bladen.⁵ Ook in conservatieve klerikale kringen werd het doen en laten van *De Violier* op zijn minst argwanend



De Sint-Leonardus in volle glorie. Een opname uit 1957. (Foto Stadsarchief, collectie Farla/Van Mackelenbergh)

bekeken. Tijdens dit bezoek aan 's-Hertogenbosch was echter niets van antipathie te merken, integendeel. Het programma voor die dag was echter nog lang niet afgewerkt: men moest weer op pad. In het gebouw van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen werden de dames en heren ontvangen door de president dr. L. Smit en enkele andere leden van het Genootschap. Na een kort oponthoud ging men verder, nu om het exterieur van de Sint-Jan te bekijken. Hezenmans en Smits leidden de groep opnieuw rond en vooral

Xavier Smits vertelde veel over de symboliek van het gebouw. Men was 'uiterst voldaan over de technische volmaaktheid van den reuzenbouw die onder leiding van Hezenmans gedeeltelijk is hersteld en over 't goed begrepen sculptuurwerk van den heer Van der Geld'.⁶ Het volgende bezoek gold de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap aan de Hinthamerstraat waar deken Jhr. Van Rijkevorsel en proost Jhr. Van Meeuwen uitleg gaven bij de vele bezienswaardigheden van de Broederschap. Daarna ging het gezelschap verder, naar de in aanbouw

zijnde Sint-Jacob verderop in de Hinthamerstraat.⁷ Bouwpastoor Prinsen was daar ter verwelcoming aanwezig. Voor *De Violier* was dit een bijzondere plek. De kerk was namelijk een ontwerp van twee van hun leden: Jan Stuyt en Jos Cuypers. De Sint-Jacob was voor die tijd een moderne kerk, afwijkend van de gangbare neogotische bouwwijze. De kerk had een min of meer vierkant grondplan waarvan het centrale deel overdekt werd door een koepel. Rond dit centrale deel waren de overige ruimtes gegroepeerd: het verhoogde presbyterium, de transeptarmen en het korte schip. De betrokkenheid van de gelovigen bij de liturgie, beïnvloed door de liturgische beweging, diende als uitgangspunt van het ontwerp. Met name pastoor Prinsen had grote invloed gehad bij de keuze van deze architecten. Van Prinsen is bekend dat hij oog en begrip had voor zijn tijd en daarom koos voor een niet-gotische kerk. Hij wilde bovendien een kerk in

centraalbouw en een gebouw dat in stijl afweek van de nabijgelegen Sint-Jan.⁸

Op de bouwplaats gaven Stuyt en Cuypers met behulp van bouwtekeningen uitleg. Maar ook aan de werken zelf kon men al een indruk krijgen van het gebouw: in 1905 was de fundering gestort. In 1907 werd in de Sint-Jacob de eerste H. Mis opgedragen. De kerk was toen evenwel nog niet helemaal klaar.⁹

Na deze drukke en vermoeiende bezoeken werd het tijd voor minder inspannende zaken. Bij de Vughterpoort stond een aantal 'ouderwetsche huifkarren gereed om onder jolijt en scherts een gedeelte van het gezelschap naar Vught te brengen'.¹⁰ De rest ging met enkele tramwagens. Om half vijf arriveerden ze bij de toren van Vught waar de burgemeester en 'eene groote volksmenigte' ter begroeting aanwezig waren. Men wandelde door het dorp, langs de villa's aan de Sint-Michielsgestelseweg,

Droevig lot van de Leonardus aan het Emmaplein. De kerk werd in 1973 gesloopt. Op de plek verscheen o.a. het kantoor van het Brabants Dagblad, een architectonisch staaltje.
(Foto: Stadsarchief, collectie Farla/Van Mackelenbergh)



via het bos van Maurick naar het gelijknamige kasteel. 'Op echt Brabantsch gastvrije wijze' werd *De Violier* daar onthaald met, uiteraard, een speech en erewijn. Vandaar trok men naar 'Sint Joris'. Daar was de harmoniezaal ingericht voor het diner van *De Violier* en de gastheren. Fanfare *Kunst en Vriendschap* en zangvereniging *Cecilia* brachten er een kunstgroet aan de 'kunstbroeders en kunstzusters uit Amsterdam'. Aan het slot van de avond bracht Xavier Smits hulde aan *De Violier* en in het bijzonder aan zijn voorzitter Anton Averkamp. Hij bezegelde dit met een boeket heidebloemen daarbij refererend aan Averkamps compositie *De Heidebloem*. 'Daarna werd' aldus de verslaggever van Het Huisgezin, 'per expres-tram en gereserveerde waggons der Staats Spoorwegen door de dames en heeren uit alle provinciën van Nederland de terugreis aanvaard, den besten indruk meenemend van Den Bosch en Vught.' Dat dat zo was bleek uit de dankbrief die secretaris Weustink namens *De Violier* aan het gemeentebestuur zond. Hij schreef dat iedereen aangename herinneringen had meegenomen uit Brabant, 'dat hen op zoo joyeuse wijze wist te ontvangen'.¹¹ Het bezoek aan Den Bosch had nog een kleine nawerking. 'Reeds tijdens dit feest werd door verschillende Bossche kunstenaars den wensch geuit, een eigen afdeling van *De Violier* op te richten in de Brabantsche hoofdstad', meldde het zesde jaarverslag. De kunstkring was van oorsprong Amsterdams. Juist in deze periode kreeg *De Violier* een meer landelijke uitstraling door de oprichting van een Haagse en een Rotterdamse afdeling. Op 31 juli 1906 vergaderde het bestuur met een vijftiental heren uit 's-Hertogenbosch en Eindhoven over het oprichten van een Bossche afdeling. 'De geanimeerde stemming deed dan ook niet anders verwachten dan dat de tot stand koming der Afdeling verzekerd was.' Er bleken echter niet voorziene moeilijkheden te bestaan waardoor de plannen voorlopig opgeschort moesten worden. Wat de moeilijkheden waren, werd nergens medege-

deeld. Een Violierafdeling in 's-Hertogenbosch kwam er echter nooit.

* G.B.A. Donkers rondde onlangs zijn studie Algemene cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit Nederland af.

Noten

- 1 Dit artikel is een uitgewerkte alinea uit de doctoraalscriptie van de auteur, getiteld 'De Katholieke Kunstkring De Violier 1901-1920'. Het archief van de Katholieke Kunstkring De Violier (KKV) berust bij Het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen. Jaarverslag (JV) 6 (in *Van Onzen Tijd* 8), p. 2-5 diende als basis. Aanvullend materiaal in: Gemeente Archief 's-Hertogenbosch (GAHt): Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant, 11 juni 1906 en Het Huisgezin, 13 juni 1906.
- 2 JV 6, p. 3.
- 3 Smits promoveerde in 1907 in Leuven bij prof. R. Maere.
- 4 Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant, 11 juni 1906.
- 5 G. Donkers, *De Katholieke Kunstkring De Violier 1901-1920*, p. 71-73 (ongepubliceerde scriptie, St. Michielsgestel 2000).
- 6 Het Huisgezin, 13 juni 1906. Hendrik van der Geld leidde een atelier voor kerkelijke kunst aan de Oude Dieze in 's-Hertogenbosch. Het atelier restaureerde beelden en koorbanken voor de Sint-Jan en vervaardigde nieuwe beelden voor de pilaren en een aantal retabels. Uit respect voor zijn werk werd Van der Geld later gevraagd als erelid van *De Violier*. Toen Van der Geld in 1914 overleed sprak Jos Cuypers namens *De Violier* bij het graf: JV 12, p. 29.
- 7 Het huidige pleintje voor de kerk was indertijd nog bebouwd. De aanduiding 'Hinthamerstraat' is derhalve niet helemaal juist.
- 8 L. v.d. Meerendonk, 'Sint-Jacob, kerk en parochie', in: *Bosch-boombladeren* 21, p. 8-18, speciaal p. 14.
- 9 J. Cuypers, J. Stuyt, *De nieuwe St. Jacob te 's-Hertogenbosch* ('s-Hertogenbosch 1907). Aan dit boekje werkte Xavier Smits mee. Hij beschreef het iconografisch programma van deze kerk. Het ingangsportaal en de toren (minder hoog dan gepland) werden in de jaren twintig voltooid. De Belgische schilder G. de Geetere vervaardigde tussen 1909 en 1920 de muurschilderingen in de kerk.
- 10 JV 6, p. 4.
- 11 GAHt, Stadsresoluties 1801-1920, inv.nr. 204, brief nr. 1843.

